

LACLAVÍKOVÁ, M. – ZÁTEKOVÁ-VALKOVÁ, V.
Rozvod manželstva v spoločnosti budujúcej socializmus
(Československá rozvodová súdna prax v 50. a 60. rokoch 20. storočia).
Praha: Leges, 2020, 164 s.

V edícii malých monografií doktorandov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave vyšla ešte v roku 2020 relatívne subtilná monografická práca autoriek, ktorých spolupráca vychádzala z úspešného doktorandského štúdia V. Zátekovej-Valkovej pod vedením jej školiteľky doc. M. Laclavíkovej. Výsledky vedeckého skúmania rozvodovej súdnej praxe na pozadí platnosti a aplikácie prvej socialistickej rodinnoprávnej kodifikácie – zákona č. 265/1949 Zb. o rodinnom práve (ďalej len ZoRP) – sa zhmotnili v predmetnej monografii typu právnohistorickej sondy do danej problematiky. Jej cieľom je v celku plasticke postihnúť nielen štandardnú oblasť právnohistorického výskumu – opisu normatívnej stránky inštitútu rozvodu z hmotnoprávnej a procesnoprávnej stránky –, no súbežne s normatívnym stavom zákonnej úpravy sa rovnocenne práca analyzujúco koncentrovala na jej aplikáciu v súdnej praxi československých socialistických súdov v rozmedzí rokov 1950–1963, do prijatia druhého zákona o rodine, zákona č. 94/1963 Zb. (podnázov monografie je teda trochu zavádzajúci – súdna prax 60. rokov –, čo samotný obsah monografie ujasňuje a chronologicky fixuje výhradne do roku 1963).

Monografický výstup v rozsiahlejšom úvode predkladá čitateľovi náčrt ideologického východiska marxistickej utópie (možno radšej distopie?) pri realizácii hlavného cieľa socialistickej revolúcie prerodu celej spoločnosti na beztriednu komunistickú. Autorky preto sumarizujú a vychádzajú z už zistených záverov, že pre takto snívanú antiutópiu sa predchádzajúca buržoázna rodina, v zákone upravená ako jediná forma dovtedajšieho súžitia muža a ženy, stala absolútne nevyhovujúca. Marxistickí ideológovia a právnici ju označovali viacerými hanlivými prívlastkami a vlastnosťami (subjekt súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, ktorý generuje materiálne bohatstvo jednotlivcov /jednotlivých rodín/, patriarchálna dominancia muža nad členmi rodiny vrátane manželky a pod.). Doba si žiadala (ako vraveli komunisti), pokiaľ možno najrýchlejší prerod na rodinu socialistickú (pozri v súhrnnom prehľade dobovej rétoriky napr. s. 49), aby plnila ciele nielen biologické, reprodukčné, ale aj spoločenské a ideologické. Naznačenú perspektívu budovanej socialistickej spoločnosti a jej základnej jednotky – rodiny – musela urýchlene prebudovať a metamorfovať aj socialistická rodinnoprávná úprava skúmaného zákona ZoRP.

Monografia chronologicky anticipovala stav právnej úpravy z predošlej československej, ktorú socialistickí zákonodarcovia oficiálne zavrhlí, ale jej obsahové jadro, aspoň, pokiaľ ide o úpravu rozvodu, podrobili kritike a prepracovaniu na novom a „pokrokovom“ sovietskom vzore. Autorky preto v úvode sledovali historické východisko v inkriminovanom roku 1949, keď predstavili dve duálne úpravy, recipované ešte z čias r.-u. dualizmu (úprava ABGB a zák. čl. XXXI/1894-manželského zákona), ktoré mierne v roku 1919

modifikovala len tzv. manželská novela zákona č. 320/1919 Zb. z. a n. Tá pre sledovanú hlavnú tému – rozvodovú úpravu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi – nemenila zákonný *status quo* (a na ňom stojacu judikatúru) a taxatívne vymedzené dôvody pre rozvod i inštitúty rozluky a rozvodu od stola a lôžka podľa pôvodnej uhorskej úpravy konzervovala až do roku 1949 i naďalej.

Autorky si správne povšimli základ dobovej kritiky: tak ako socialistická právna veda a tiež pofebruárové zákonodarstvo artikulovali nové ciele a požiadavky na socialistických manželov a socialistickú rodinu – odbremenit' sa už od buržoázneho materiálneho a dovtedy výsostne súkromného poňatia rodiny a kreovať rodinu a manželstvo len na základe citového vzťahu medzi manželmi v záujme vyššieho dobra celej spoločnosti, pre ktorú plodili a vychovávali v duchu novej komunistickej ideológie nových uvedomelých občanov – svoje deti. Vtedajšia iniciatívna kritika do radov buržoáznej familiaristiky a dovtedajších rodinných pomerov preto smerovala aj ku kritike existujúcej zdedenej dualistickej právnej úpravy. Povšimnúť si pôvodnú úpravu manželského zákona však je vhodné aj z titulu zreteľnej evolučnej zmeny v rozvodovej praxi a jej zákonnej úpravy, ktorá prešla zjednodušujúcim vývojom už pred obdobím budovania socializmu a postupne demontovala a laicizovala stáročné kánonické základy úpravy zániku manželstva *inter vivos*.

Keď sa pozrieme na stav predchádzajúci vzniku sledovaného prvého unifikovaného zákona o rodinnom práve (čo si autorky už povšimli v preskriptívnom náčrte uhorskej zákonnej úpravy manželského zákona z roku 1894 v úvode monografie), tak Slovensko ako tradične rurálna a konzervatívno-kresťanská spoločnosť prešla v rámci utvárajúceho sa liberálno-demokratického prerodu uhorského právneho systému v čase dualizmu do novej fázy formovania modernej spoločnosti a rodiny už od konca 19. storočia. Právnym prostriedkom tejto spoločenskej premeny rodiny sa stal prvý sekulárny a v duchu vtedajšieho liberalizmu veľmi súčasne vyznievajúci prvý manželský zákon – zák. čl. XXXI/1894 – s účinnosťou od roku 1895 zavádzajúci obligatórny civilný sobáš a tiež možnosť svetskej rozluky (čiže trvalého zániku manželstva) aj pre členov Katolíckej cirkvi. Rozvodovú prax však tento zákon, ako poukazujú existujúce demografické štatistiky a výskumy aj samotné autorky, nijak výraznejšie neovplyvnila, pretože tradičný cirkevný kánon o nerozlučiteľnosti manželstva sa v povedomí Slovákov (osobitne žijúcich vo vidieckych komunitách obcí a malých miest) nijak nemenil a vzorce intímneho či prorodinného správania väčšiny novej slovenskej populácie sa riadili patriarchálnym nazeraním na úlohy rodiny a hlavne oboch manželov (oddeliac rolu manžela ako hlavy rodiny a manželky), ktorých životný cyklus sa podľa raritnej dokázanej rozvodovosti uzatváral so zánikom manželstva *mortis causa* a nie *inter vivos* rozlukou podľa niektorého z taxatívnych dôvodov v zákone uvedenom.

Následne sa autorky v samotnej II. kapitole skoncentrovali na úpravu prvého ZoRP a na pozorné a dôsledné skúmanie rozvodovej súdnej praxe (v ktorej spolujudikovali aj sudcovia z ľudu, vrátane sudkýň z ľudu) na základe jediného dôvodu: objektívne dokázaného hlbokého a trvalého rozvratu manželského súžitia a vzťahov medzi manželmi, ktorý je aj v neprospech spoločnosti a hlavne proti záujmom maloletých detí. Generalizujúce právne stanovisko trivializovať alebo skôr zjednodušiť (a uľahčiť tým súdnej praxi) dôvody rozvodu na jeden objektívny, trvalý a hlboký rozvrat manželských vzťahov z pohľadu súčasnej familiaristiky, neodkláňajúcej sa od tejto faktickej premisy, bolo správnym právnym stanoviskom tej doby. Konkrétne sa v monografii sledovala systematicky najprv

hmotnoprávna úprava v ZoRP (§ 30 a nasl.) a tiež procesná v príslušných ustanoveniach zákona č. 142/1950 Zb. Občianskeho súdneho poriadku (stručná podkapitola 2.5.). V nej sa autorky úvodom vysporiadali s dobovou kvalifikáciou rozvratu manželstva, definovanom už v intenciách socialistickej morálky a novogenerovaných požiadaviek socialistického spolunažívania. Ide o dodnes existujúci jediný objektívne chápaný dôvod na rozvod manželstva. Osobitne sa autorky pozreli a definovali aj subjektívne a objektívne³ príčiny tohto rozvratu, ktoré doplnili o ich štatistické súvahy v dobovej právnickej spisbe a oficiálnych štatistikách (spracované na podklade tiež názorov F. Pávka ako jedného zo vtedajších reprezentantov socialistickej súdnej sústavy, či autoriek ako bola S. Radvanová alebo O. Planková). Významnými činiteľmi, ktoré ovplyvňovali rozhodovanie súdov, sa stali faktory obligatórneho zisťovania viny manžela alebo manželov, pretože vina zabraňovala ako subjektívny faktor podľa § 30 ods. 2 aktívnu legitimáciu vinného manžela. Na inkriminovaný § nadväzovala negatívna prax existencie tzv. mŕtvych manželstiev, ktoré sa tak judikatúra ale aj viaceré zákonné úpravy snažili postupne úspešne odstraňovať v ďalšej aplikačnej praxi, keďže si dobre uvedomovali, že objektívna manželská prax vždy bola komplikovanejšia než litera zákona. V tejto kapitole sa teda tematizovali súdobé spoločenské a právne problémy a témy súvisiace s rozvodovosťou. Takou problematickou témou sa stal napr. najlepší záujem dieťaťa, ktorý predstavoval druhý významný negatívny faktor, pre ktorý čl. socialistická súdna prax odmietala rozvádzať manželstvá s maloletými deťmi, alebo procesnú stránku rozvodov komplikovalo oddelené súdne konanie opatrovníckeho súdu o usporiadaní vzťahov medzi deťmi a rodičmi na čas rozvodového konania a hlavne po ňom.

Záverčná III. kapitola upriamila pozornosť na demografický výskum rozširujúceho sociálneho fenoménu rozvodovosti, ktorý tak plnohodnotne dotvára skúmanú súdnu prax vo vzťahu k predloženým štatistickým dátam. Porozumenie týmto štatistickým údajom spolu s predstavenou normatívnou stránkou skúmaného fenoménu menom rozvod nám plasticky dokazuje, že rozvodovosť sa považovala v komunistickom ideologickom balaste každodennej rétoriky, či v premyslených strategických cieľoch komunistickej prorodinnej politiky, prípadne aj v načrtnutých ideologických plánoch za jednoznačne jeden z *non plus ultra* negatívnych spoločenských javov, za právom kritizovaný produkt zavrhovanej buržoáznej morálky, ktorý spolu s pôvodnou rodinou mali zaniknúť. Tvorcovia prvého ZoRP na základe uvedených výziev doby pojali preto prvú rodinnú kodifikáciu ako revolučnú úpravu v revolučnej dobe, hoci samotný inštitút rozvodu ktovieakou revolučnou premenou ani neprešiel, skôr tento inštitút mal výrazne napomôcť revolučnému boju a prerodu na socialistickú rodinu bez rozvodov. Ako z výsledkov uskutočneného výskumu vysvitá, autorky predložili také faktografické zistenia, ktoré dokazujú historický paradox, spôsobený aj prijatím socialistických zjednodušujúcich úprav z roku 1949 aj 1963, že stúpajúci trend zvyšovania rozvodovosti sa stal historicky nepopierateľným faktom, a to aj na konzervatívnom Slovensku (z 1000 rozvodov pred rokom 1949 za rok na 2337 uzavretých rozvodov v roku 1963). Pôvodné politické heslo v budovanej socialistickej spoločnosti – „boj proti rozvodovosti“ – sa však ako opätovne prázdne floskulné heslo pozmenilo od prijatia ďalšej úpravy ZoR (r. 1963) na „boj za upevnenie socialistickej rodiny“.

³ Jednu z objektívnych príčin – psychickú poruchu alebo chorobu zabudli takto označiť, resp. za objektívnu príčinu súdy chápali aj inú chorobu, ktorá bránila alebo výrazne sťažovala plnenie účelu manželstva.

Autorky vo vydanej malej monografii predkladajú čitateľsky a odborne nelimitovanej verejnosti zistené poznatky a faktografie veľmi zreteľne, používajúc tiež úsporný a kultivovaný jazyk. Vlastný záver je toho najvýrečnejším dôkazom, v ktorom sumarizujú zdedený stav právnej úpravy, skúmanú úpravu rozvodu podľa ZoRP, konfrontovanú s výsledkami svojho výskumu súdnej praxe a doplnenú o historickú slovenskou či československou demografiou spracované štatistiky rozvodovosti na Slovensku, resp. v Československu v rámci zvoleného historického obdobia I. etapy socialistického vývoja.

Ak sa teda už ktokoľvek rozhodne preštudovať si tento sympatický monografický počín trnavských právnych historičiek, môže sa tešiť na v celku pútavú sondu do života socialistického človeka a tiež do nie vždy reálnych predstáv socialistického zideologizovaného zákonodarcu.

Adriana Švecová

doi: 10.14712/2464689X.2022.30